

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидата економічних наук, доцента **ОЛІЙНИК Лариси Анатоліївни** на дисертацію **АНДРУЩЕНКА Андрія Валерійовича** на тему: «**Формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів**», подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з напрямками науково-дослідних робіт.

Важливе місце у системі аграрного виробництва посідає рибне господарство та аквакультура як складові блакитної економіки, що мають значний потенціал у зміцненні продовольчої безпеки, формуванні експортного ресурсу держави та розвитку сільських територій. Водночас воєнні виклики, руйнування інфраструктури, обмеження доступу до природних ресурсів і транспортні ускладнення зумовлюють необхідність переосмислення підходів до регулювання галузі, впровадження цифрових інструментів управління у процесі формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів та модернізації матеріально-технічної бази. У цьому контексті дисертаційне дослідження, присвячене удосконаленню організаційно-економічних засад регулювання рибного господарства в умовах трансформаційних процесів і надзвичайних викликів, є своєчасним, науково обґрунтованим та таким, що має вагоме теоретичне й практичне значення. Тематика роботи відповідає сучасним потребам розвитку галузі, орієнтована на інтеграцію принципів сталого розвитку, цифровізації та євроінтеграційних пріоритетів у систему аграрної політики. Тому вищевказані аспекти надають важливість та актуальність теми дослідження дисертації, потребу у вирішенні цієї проблеми з обґрунтуванням теоретико-методичних підходів і розроблення науково-практичних пропозицій, спрямованих на удосконалення експортної конкурентоспроможності нішевої продукції галузі в умовах воєнних викликів із пріоритетом повоєнної відбудови України.

Крім того актуальність дисертації безпосередньо підтверджується основними положеннями «Національної економічної стратегії на період до 2030 року», а також тісним зв'язком з такими науковими програмами та науково-дослідними роботами: «Прикладна розробка новітнього організаційно-економічного механізму регулювання сталого рибальства і аквакультури через розвиток сільських територій» (номер державної реєстрації 0120U102110), у межах цієї теми здобувачем удосконалено систему спрямованого на удосконалення рибної політики в галузі шляхом врахування потреб споживачів у харчових продуктах з високим вмістом тваринного білка, диверсифікації виробничих систем на сільських територіях в аспекті «блакитної» економіки та надання пропозицій майбутнього розвитку галузі, обґрунтовано міжнародний досвід формування конкурентоспроможності галузі аквакультури і напрями його імплементації в Україні; «Прикладні рішення регулювання розвитку сільського та рибного господарства в умовах надзвичайних

викликів для національної безпеки України» (номер державної реєстрації 0122U001643), в рамках якої розроблено методичну складову щодо формування галузевої конкурентоспроможності на основі цифровізації та запровадження ініціативи BIOEAST із модернізацією звітної форми з аквакультури, підготовки аналітичних матеріалів з акцентом на формування сировинних ресурсів у галузі шляхом первинної та глибокої переробки нішевих продуктів з оцінкою впливу регулювання, організації робочих місць, поліпшення харчування військових, населення, включаючи постраждалих внаслідок збройного конфлікту, сприяння сталому розвитку в умовах надзвичайних викликів, забезпечення випереджального розв'язання проблеми адаптації заходів, інструментів регулювання попиту і пропозиції на продовольство для досягнення та реалізації цілей сталого розвитку із пріоритетом повоєнної відбудови України; «Наукове обґрунтування агротехнологічних рішень регулювання розвитку циркулярної та блакитної економіки в сільському і рибному господарстві для реабілітації військовослужбовців і повоєнної відбудови України» (номер державної реєстрації 0125U001973), де використано обґрунтовані автором базові засади удосконалення експортної конкурентоспроможності нішевої продукції галузі в умовах воєнних викликів, розраховано індекс відносної експортної конкурентоспроможності, індекс відносної залежності від імпорту, індекс відносних торговельних переваг для форелі, сома, тилапії, креветки, запропоновано створення аквакультурного кластера з формування пропозиції австралійського червоноклешневого рака для підвищення конкурентоспроможності галузі аквакультури в системі блакитної економіки.

Зазначене обумовлює актуальність поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» дисертації А. В. Андрущенка на тему: «Формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів», яка присвячена розробленню науково-прикладних пропозицій для галузі, спрямованих на забезпечення формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна. Теоретичні положення, висновки і рекомендації, які сформульовано у дисертації А. В. Андрущенка, є достатньо обґрунтованими й достовірними, оскільки базуються на сучасних концепціях і наукових гіпотезах з проблем забезпечення формування конкурентоспроможності галузі аквакультури, а також достовірній інформаційній базі, яка охоплює вітчизняні законодавчі та нормативно-правові акти з питань галузевого розвитку в умовах надзвичайних викликів. Достовірність отриманих у дисертації основних показників підтверджена, оскільки в 2024 р. в умовах аквакультури, де було вироблено 18,6 тис. т водних біоресурсів, свідчить про зростання обсягів виробництва на 22 % порівняно з 2023 р. Структура продукції залишається майже повністю орієнтованою на рибу, частка якої становила 99,96 %, тоді як на ракоподібних

припадало лише 0,04 %, що вказує на вузьку видову диверсифікацію в межах галузі та пояснюється використанням сучасних економіко-математичних моделей.

Очевидно, що об'єктивність отриманих наукових результатів підтверджена методично виправданим поєднанням системи загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, які забезпечують концептуальну єдність наукового дослідження. А саме, автором використано порівняльний, статистичний та факторний методи у процесі використання на практиці комплексного аналізу впливу воєнного стану на динаміку розвитку та структурну трансформацію аквакультури України; наукового абстрагування та синтезу саме в процесі визначення конкурентних переваг адаптації базових положень стратегії «Від ферми до виделки» для галузі аквакультури в умовах продовольчих викликів, а також метод формалізації для прогнозування розвитку даної галузі та вдосконалення методичних підходів до формування та оцінки конкурентоспроможності галузі аквакультури України.

Додатковим підтвердженням високого ступеня обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, наявних у дисертації, є достатня кількість статей. Отримані в дисертації А. В. Андрущенка наукові результати в сукупності вирішують актуальне науково-практичне завдання, суть якого полягає у всебічному обґрунтуванні теоретичних положень та розробленні комплексу практичних заходів щодо зміцнення конкурентних позицій галузі аквакультури з урахуванням специфіки колективних форм організації виробників та їх імплементації в Україні в умовах інтеграційних процесів.

Отримані автором результати містять елементи наукової новизни і складають певний науковий внесок в теорію та практику формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів. Серед основних положень новизни варто виділити наступні:

удосконалено:

– підходи до вдосконалення механізмів забезпечення конкурентоспроможності галузі аквакультури при виробництві блакитних продуктів, виловлених або вирощених в морських і прісноводних системах, які через галузеві організації виробників, які дають можливість виокремити інструменти, що прямо впливають на конкурентоспроможність галузі, зокрема ринкове позиціонування, стандартизацію, сертифікацію, інформаційну підтримку, цифровізацію, збір даних, спеціалізацію на зовнішніх ринках, інтеграцію виробників у експортно орієнтовані сегменти ринку, забезпечуючи узгодження вимог Європейського зеленого курсу, Спільної рибної політики Європейського Союзу;

– методичне забезпечення процесу створення Асоціації виробників аквакультури України, яка стане інструментом професійної підтримки, самоорганізації, участі у формуванні галузевої політики, відстоювання позицій галузі, імплементації європейських стандартів і посилення ролі української аквакультури як частини продовольчої безпеки країни й досягнення відповідного рівня галузевої конкурентоспроможності, зможуть

виконувати функцію платформи для впровадження стандартів якості, безпеки та простежуваності риби та рибної продукції, що підвищуватиме відповідність продукції аквакультури вимогам європейських і міжнародних ринків, забезпечать діалог між державою й виробниками;

– теоретико-методичні підходи щодо осмислення сучасної моделі формування конкурентоспроможності галузей національної економіки в умовах продовольчих викликів, які на протигагу наявним розробкам і напрацюванням, створюють підґрунтя для визначення аналітичних і цифрових інструментів досягнення належного її рівня, містять оцінку можливостей галузі аквакультури в умовах внутрішньої та зовнішньої конкуренції, відображають здатність протистояти конкурентам на різних рівнях ринкової взаємодії;

набули подальшого розвитку:

– поглиблені автором теоретико-методичні положення щодо створення цілісного механізму запровадження інституційно-цифрового інструментарію регулювання галузі, який, на відміну від існуючих підходів, передбачає інтеграцію електронної форми № 1А-аквакультура з цифровими аналітичними платформами у вигляді елементу формування єдиного інформаційного простору галузевих даних. Такий підхід забезпечує акумулювання та систематизацію відомостей про обсяги виробництва продукції аквакультури, її видовий склад, застосування технологій вирощування, що створює основу для розроблення прогнозів і програм економічного розвитку, налагодження ефективної взаємодії між суб'єктами господарювання та органами державної влади, а також узгодження національної системи оцінювання конкурентоспроможності з європейськими практиками, положеннями політики ЄС «Від ферми до виделки» та Цілями сталого розвитку ООН;

– розроблення та теоретичне обґрунтування системи стратегічних орієнтирів, спрямованих на задоволення внутрішнього попиту на продукцію аквакультури національного виробництва, що ґрунтується на комплексному дослідженні етапів становлення та сучасних тенденцій розвитку галузі станом до 2024 року. Особлива увага приділяється аналізу функціонування ставкових, садкових і басейнових форм вирощування, а також рециркуляційних аквакультурних систем;

– пропозиції, спрямовані на теоретичне обґрунтування основних принципів стратегії «Від ферми до виделки» як моделі формування справедливої, безпечної та екологічно орієнтованої продовольчої системи, що дало змогу врахувати специфіку функціонування аквакультури та окреслити її стратегічні конкурентні переваги у галузевому розвитку.

Повнота викладення основних наукових положень дисертації в опублікованих працях. За результатами дисертації автором опубліковано 20 праць, з яких 4 статі у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 6 методичних рекомендацій, 10 тез наукових доповідей.

На захист виносяться виключно особисті розробки автора. Основні методичні положення, наукові розробки і результати дослідження доповідалися й отримали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях.

Теоретична та практична цінність наукових результатів дисертації. У дисертації А. В. Андрушенка містяться ряд теоретичних і прикладних авторських розробок, які автор намагався довести до рівня конкретних практичних рекомендацій, спрямованих на формування системи пропозицій з метою поглиблення теоретико-методичних підходів і розроблення науково-практичних пропозицій задля формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів. Теоретична цінність та перспективність результатів дисертації полягає в тому, що розробки автора доповнюють і розвивають економічну науку з питань теорії та методик формування галузевої конкурентоспроможності в умовах продовольчих викликів в умовах воєнного стану.

Наукові положення і результати дослідження, наведені у дисертації дали змогу систематизувати й виявити закономірності формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів на основі індикаторів функціонування українського і світового ринку риби з урахуванням особливостей галузі.

Важливим є те, що проведене дослідження спрямоване на подальший розвиток теоретико-методичних положень та надано практичні рекомендації щодо вдосконалення процесів формування конкурентоспроможної галузі аквакультури в умовах євроінтеграції та продовольчих викликів. Заслужують на увагу запропоновані в роботі методичні підходи щодо оцінки експортного потенціалу галузі шляхом імплементації системи індексів RХА, RMP та RTA через їх застосування в умовах поточного стану зовнішньої торгівлі, орієнтації на експортну диверсифікацію й преміальні сегменти зовнішніх ринків у розрізі товарних груп УКТ ЗЕД. Варто відзначити, що надані в роботі пропозиції та рекомендації автора направлені на поліпшення теоретичних, методичних і прикладних засад формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України. Крім того основні результати дисертації пройшли належну апробацію, що підтверджено відповідними документами з Державної установи «Методично-технологічний центр з аквакультури» Держрибагентства України, Асоціації «Укррибспілка», Державної установи «Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод імені академіка С. Т. Артюшика» та Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація та наукові публікації, у яких висвітлено основні наукові результати, не містять порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). Робота написана державною мовою, стиль викладення матеріалу – науковий, літературний. Текст дисертації переважно позбавлений граматичних і орфографічних помилок.

Дискусійні положення й недоліки дисертації. Відзначаючи гостру актуальність обраної здобувачем тематики досліджень та загалом позитивно оцінюючи дисертацію, слід вказати і на наявність дискусійних положень:

1. У дисертації використовуються близькі, але не тотожні категорії «конкурентоспроможність галузі», «галузева конкурентоспроможність», «екологічність виробництва». Доречно було навести методичне розмежування цих понять та показати їх ієрархічну взаємопов'язаність у межах концепції блакитної економіки.

2. Проводячи систематизацію основних теоретичних засад щодо забезпечення вирощування австралійського червоноклешневого рака, автору доцільно було б вказати особистий погляд на наукову дискусію, яка відбувається з питання запровадження такої технологічної моделі. Доцільно було конкретизувати, з яких підстав цей об'єкт розглядається як базовий для сегмента «експортної конкурентоспроможності нішевої продукції аквакультури», а також визначити параметри, за якими підтверджується доцільність його виокремлення, зокрема рівень собівартості, наявність і стабільність кормової бази, вимоги до біобезпеки, канали та потенціал ринків збуту, вирощування малька в Україні.

3. У підрозділі 2.1 дисертаційного дослідження здобувач акцентує увагу на удосконаленні процесу формування масиву статистичних даних (зокрема табл. 2.1–2.9), однак аналітичні висновки мають описовий характер і не завжди супроводжуються кількісною оцінкою впливу виявлених змін на рівень конкурентоспроможності галузі. Доцільним було більше уваги приділити взаємозв'язку показників, зокрема динаміки площ, обсягів виробництва, кормового коефіцієнта, виручки, з інтегральними результатами функціонування аквакультури та її позиціями на внутрішньому ринку. Очевидно, що такі пропозиції потребують поглибленого наукового обґрунтування та доведення.

4. У дисертації обґрунтовується доцільність застосування класичних підходів А. Сміта та Д. Рікардо, що забезпечує концептуальну глибину дослідження. Водночас, для підсилення сучасного методичного контексту доцільним було б ширше залучити новітні підходи до оцінки конкурентоспроможності аграрних і продовольчих систем, зокрема з урахуванням сталого розвитку, ризиків і продовольчої безпеки в умовах воєнних викликів.

5. Потребують деталізації особливості застосування запропонованої системи показників конкурентоспроможності галузі аквакультури (табл. 1.2), що є логічно структурованою та комплексною, проте потребує додаткового обґрунтування в аспекті формування окремих блоків показників. Зокрема, не визначено, чи мають безпекові індикатори однакове значення порівняно з виробничими та ринковими, чи передбачається їх диференційоване розмежування в процесі оцінки конкурентоспроможності галузі.

6. У дисертації значна увага приділяється вивченню теоретичних і практичних засад розвитку нішевих сегментів світового виробництва. Водночас окремі твердження, зокрема формулювання «Галісія виробляє приблизно 50 % у відповідному сегменті», потребують

додаткової конкретизації. Доцільно чітко зазначити, про який саме продукт йдеться, усі мідії чи лише культивовані; конкретний вид або форма продукції, а також визначити рік та методику розрахунку показника. Така деталізація сприятиме підвищенню коректності інтерпретації даних і запобігатиме можливим дискусіям щодо їх достовірності.

7. У дисертації обґрунтовується необхідність трансформації форми звітності з інструмента фіксації показників у засіб аналітичної оцінки та прогнозування розвитку галузі аквакультури. Водночас у підрозділі недостатньо чітко окреслено критерії, за якими форма може вважатися «аналітичною» та «прогнозною». Зокрема, доцільно конкретизувати, які саме змінні доцільно використовувати у прогнозних моделях, яким чином забезпечується їх динамічна стабільність, регіональна порівнюваність та узгодженість з міжнародними статистичними підходами, щоб довести методичну завершеність підрозділу.

Однак, зазначені зауваження не змінюють позитивної оцінки дисертації, а лише підтверджують складність та перспективність досліджуваної теми.

Загальний висновок. У цілому дисертація є самостійним завершеним дослідженням. Вибрану тему дисертації належним чином розкрито та досягнуто поставленої мети. Отримані в дисертації наукові результати вирішують актуальне науково-практичне завдання, суть якого полягає у всебічному обґрунтуванні теоретичних положень та розробленні комплексу практичних заходів щодо поглиблення теоретико-методичних підходів і розроблення науково-практичних пропозицій, спрямованих на удосконалення процесів формування конкурентоспроможної галузі аквакультури в умовах євроінтеграції та продовольчих викликів. Таким чином, актуальність та рівень вирішення поставлених завдань, новизна й ступінь обґрунтованості винесених на захист наукових положень відповідають галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», а дисертація – вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Андрущенко Андрій Валерійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент доцент кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат економічних наук, доцент Лариса ОЛІЙНИК